

Danuta Kopertowska

TOPONIMICZNE BAZY POLSKIE I OBCE
(NA PRZYKŁADZIE KIELECKIEGO I RADOMSKIEGO)

Na wstępie dwie sprawy ogólne. Ziemie, na przykładzie których rozważane będą kwestie rodzimości i obcości baz toponimicznych, należą do rdzennie polskich, o polskim od czasów osadnictwie. Jest to bowiem obszar północnej i częściowo centralnej Małopolski oraz południowej części Mazowsza.

Rodzimość i obcość toponimicznych baz trzeba traktować konwencjonalnie, z pewnymi zastrzeżeniami. Przekonuje o tym eksperymentalne rozważenie przypadkowo wybranej grupy nazw z badanego terenu, przykładowo nazw zaczynających się na pierwszą literę alfabetu. W badaniu wykorzystano 42 nazwy¹, w tym, po odliczeniu jednej formacji hybrydalnej: 36 nazw dzierzawczych, więc odantroponimicznych, trzy przeniesione i dwie kulturowe; i z owych 42 nazw żadna nie opiera się na rodzimym źródłosłowie. Genetycznie obce są i antroponimy, i apelatywa. Pochopnie nasuwa się wniosek o bezsprzecznej obcości tych toponimów. Zatem dla uniknięcia takich fałszywych konkluzji przyjąć trzeba umownie, iż obca jest nie tyle nazwa, w której zawiera się nierodzima podstawa (apelatywna czy odantroponimiczna), ale nazwa, która jest strukturalnie obca polskiemu systemowi nazewnictwu².

¹ Są to: Abisynia, Adama, Adamek, Adaminów, Adamów, Adamówka, Adamaszczyzna, Adelin, Adolfin, Adolfów, Aksantówka, Akwizgran, Albertówka, Aleje, Aleksandrów, Aleksandrówka, Alfonsów, Alfredów, Alojzów, Ambrożów, Ameliówka, Amernia, Ameryka, Andrzejów, Anielin, Anielówka, Anna, Annapol, Annów, Antolka, Antonielów, Antonin, Antoninów, Antoniów, Antoniówka, Antonówek, Antonówka, Anusin, Arkuszów, Atalin, Augustów, Augustynów. Uwaga: Odliczone tu zostały nazwy wtórne, urobione deminutywnymi sufiksami od nazw powstałych wcześniej, więc: Andrzejówka od Andrzejów i Augustówka od Augustów.

² Por. rozważania K. Rymuta na temat obcości i rodzimości nazw małopolskich w artykule: *Nazwa obca – nazwa rodzima (na materiale nazw miejscowych Małopolski)*, [w:] *VI. Slovenska Onomasticka Konferencia. Zbornik matreialov*, Bratislava 1976, s. 129-136.

Inna rzecz wszakże prześledzenie pod kątem rodzimości bądź obcości baz nazewniczych toponimii określonego regionu. Rozgraniczyć tu jednak trzeba podstawy antroponimiczne i apelatywne. Te pierwsze, będąc przedmiotem oddzielnej monografii, zostaną w niniejszych rozważaniach pominięte. Zawężenie zagadnienia do baz apelatywnych narzuca tym samym skupienie się na dwóch typach nazw: topograficznych i kulturowych.

Nazwy topograficzne oparte są wyłącznie na rodzimym źródłosłowie, tak nazwy z zakresu flory czy fauny (zatem nazwy typu *Brzoza, Dębno, Gózd, Lesica, Sosnowiec, Wierzbie, Wrzos* czy *Bociek, Jeleniec, Sokolnica, Żabiniec*, jak też te, które informują o rodzaju podłoża (np. *Gliniak, Gnojno, Kamienna, Mokradle, Piaseczno, Skalki*), konfiguracji (przykładowo: *Dolina, Garbacz, Grądy, Rozdole, Żłoby*), systemie wodnym (np. *Jeziorek, Ponik, Przewody, Stawisko, Wodocza, Zdrój*) itd. Zupełnym wyjątkiem na tym terenie wobec przeszło tysiąca nazw topograficznych są nazwy oparte na starych średnio-wiecznych pożyczkach niemieckich i łacińskich, por. *Łacha* (= nazwa ciekłu będącego d. korytem wiślanym), z niem. *Lache*; czy *Barwinek* (= nazwa części m. Kielce oraz części dwóch wsi: Belna w gminie Bieliny i Górek w gminie Bliżyn) – od nazwy rośliny *barwinek* (*Vinca*), urobionej od starej pożyczki niemieckiej *Farbe*; albo też nazwy *Majewo* (= n. części wsi Maliszów w gm. Kowala), *Majów* (= n. cz. wsi Grzymałków w gm. Mniów), *Majówka* (= n. cz. m. Starachowice) – od ap. *maj* w potocznym znaczeniu ‘zieleni’, majowy ‘zielony, wiosenny’ – od nazwy miesiąca *maj* będącej pożyczką łacińską (*Maius* ‘majowy, (mensis) maj’).

W grupie nazw kulturowych rodzimość i obcość toponimicznych podstaw uzależniona jest od zakresu tematycznego nazwy.

Nazwy kulturowe związane z trzebieżą puszczy oparte są wyłącznie na rodzimych podstawach. Obca jest jedynie pośrednio z tą tematyką związana nazwa *Winduga* (= n. wsi położonej nad martwą odnogą Starej Wisły w gm. Magnuszew), od ap. *winduga*, d. *winduga*/*binduga* (niem. *Bindung*) w znaczeniach: 1) ‘teren nad rzeką, gdzie się składa drzewo do spławu i zbija tratwy’, 2) ‘zbijanie drzewa w tratwy’, 3) ‘spław drzewa’ (zob. SWO 81), z niem. *Winde* ‘dźwig, kołowrót, lewar’ (Sł. niem.-pol. 714)³.

Podobnie z tzw. nazwami żartobliwo-przezręskowymi; tu także mamy rodzime podstawy. Wyjątek stanowi nazwa *Pohulanka* (= n. wsi w gm. Białobrzegi), z ukr. *hulanka* ‘huczna zabawa połączona często z pijatyką’ (SWO 288).

Wśród nazw dotyczących gospodarki hodowlanej jedynie dwie (na 41 nazw) bazują na obcych podstawach. Jedną z nich jest nazwa *Bazantarnia* (= n. cz. m. Pionki, d. gajówka i miejsce hodowli bażantów), por. ap. *bazant*

³ Por. artykuł K. Zierhoffera *Binduga i winduga*. „*Slavia Occidentalis*” 1980, 37, s. 107-124.

(ptak) = czes. *bažant*, a to z greck. *phasianós*, od miejscowości i rzeki *phasis* w Kolchidzie (SWO 73). Drugą jest nazwa *Holendry* (= n. 5 wsi: w gm. Chmielnik i w gm. Pierzchnica oraz 3 wsi w gm. Kozienice, dziś *Holendry Kozienickie*, d. też *Holendry Pod Ostrowem*, *Holendry Kuźmińskie*, *Holendry Piotrkowskie*, także *Holendry Magnuszewskie* (= n. cz. wsi Przewóz Tarnowski w gm. Magnuszew). Nazwa ta występuje też w obocznej postaci *Olendry* (= n. części 3 wsi: Kurzelów w gm. Włoszczowa, Stojnow w gm. Pierzchnica i Węgrzyn w gm. Radoszyce. Szesnastowieczne nazwy miejscowe *Holendry* (*Olendry*) były nazwami czynszowych osad zakładanych przez kolonistów holenderskich na terenach nizinnych; późniejsze (a takimi właśnie są nazwy kieleckie) oznaczają osady zakładane przez Polaków i są wyrazem określonej kultury rolno-hodowlanej⁴.

Spośród 31 nazw z kręgu kultury duchowej tylko pięć ma oparcie w obcych apelatywach. Są to nazwy:

Figurka (= pot. n. cz. wsi Wincentów w gm. Jedlińsk), od ap. *figurka*, por. łac. *figurā* 'ukształtowanie, kształt; postać' (Sł. łac.-pol. 213);

Getto (= n. części 2 wsi: Baranów w gm. Skalbmierz i Zbeltowice w gm. Bejsce), por. ap. *getto* 'część miasta obrana lub przymusowo wyznaczona jako miejsce zamieszkania dla mniejszości narodowej lub religijnej', z wł. *ghetto* (SWO 250);

Kierków (= n. części 2 wsi: Bieliny Poduchowne w gm. Bieliny i Cło w gm. Kazimierza Wielka), por. pot. *kierków*, *kierchów*, *kirkut* 'cmentarz żydowski' z niem. *Kirchhof* 'cmentarz' (SWO 354);

Luszyk (= n. cz. wsi Ruszkowice w gm. Borkowice, d. wieś), od ap. *luszyk* 'bankiet, pohulanka' Recz. Podr. 188, z niem. *lustig* 'radosny, wesół; radośnie, wesół'; zob. też SE Sł. IV 387-8;

Opactwo (= n. wsi w gm. Sieciechów), od ap. *opactwo* 'klasztor i dobra klasztorne pod zarządem opata' (SJP Dor. V 1000-1001), w związku z własnością klasztoru benedyktynów w Sieciechowie, por. stczes. *opat*, z łac. *abbas*, D. *abbatis*, z aram. *abbā* = ojciec 'przełożony opactwa' (SWO 529).

Dwanaście z dość licznej grupy 73 nazw kulturowych informujących o formach i metodach osadniczych opiera się na sześciu obcych bazach, mianowicie na apelatywach;

aleja, z franc. *allée* 'droga albo ulica wysadzona drzewami; szeroka ulica' (SWO 19) w n. msc. *Aleje* (= n. cz. wsi Fałęcice w gm. Promna) oraz *Aleje Wolanowskie* (= n. cz. wsi Wolanów w gm. tej samej nazwy);

⁴ Na temat nazw *Holendry* zob.: K. Handke, *Nazwy miejscowe typu Holendry*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1965, 11, s. 57-68; M. Kamińska, *O nowszych nazwach miejscowych na terenie Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1962, 8, s. 259-268; K. Rymut, *Etniczne nazwy miejscowe w Małopolsce*, „Onomastica” 1973, 18, s. 5-27 (zob. s. 8).

folga 'ulga', z niem. *Folge* (SWO 226) w n. msc. *Folga* (= n. wsi w gm. Wodzisław);

kolonia, z łac. *colonia*, tu w znaczeniu 'osiedle mieszkaniowe znajdujące się z dala od centrum (miasta, osady, wsi); nowa osada' (zob. m. in. objaśnienia historyczne w SWO 366) w n. msc. *Kolonia*, *Kolonie* (z przymiotnikiem odróżniającym lub bez) – nazwie 343 obiektów (w tym: 46 wsi, 4 części miasta oraz 293 części wsi);

majdan 'plac we wsi (d. też w mieście); dziedziniec, podwórzec', także 'osada robotników leśnych' (i in.), z perskiego poprzez tureckie (SWO 444–5) w nazwach miejscowych *Majdan* (= n. części 2 wsi: Dąbrówka Warszawska w gm. Wierzbica i Pokrzywna w gm. Stromiec), *Majdanki* (= n. wsi w gm. Chlewiska), *Majdany* (= n. wsi w gm. Kozienice);

plac, z niem. *Platz* w nazwach miejscowych *Plac* (= n. części 2 wsi: Kurzacze w gm. Gowarczów i Strawczynek w gm. Strawczyn), *Place* (= n. części 4 wsi: Bartodzieje w gm. Tczów, Bobrowniki w gm. Głowaczów, Holendry Kozienickie w gm. Sieciechów, Miedziana Góra w gm. tej samej nazwy); również w postaci pochodnej *placówka* 'grunt, na którym stoją zabudowania gospodarskie' (Dejna słown. VII 184) w n. msc. *Placówka* (= pot. n. cz. m. Kozienice), *Placówki* (= n. części 2 wsi; Karolin w gm. Promna i Sulistrowice w gm. Chlewiska);

rynek 'główny plac w mieście', z niem. *Ring* (dziś w wielu znaczeniach – zob. np. Sł. niem.-pol. 493) w n. msc. *Rynek* (= n. części 3 miast: Przysuchy, Zwolenia i Wyśmierzyc oraz części 10 wsi, przeważnie dawnych miast: Janików w gm. Przysucha, Jastrząb⁵, Kazanów, Magnuszew, Nieznamierowice w gm. Rusinów, Orońsko, Przybyszew w gm. Promna, Przytyk, Smogorzów w gm. Przysucha, Wierzbica).

Sporo obcych, przede wszystkim niemieckich podstaw znajduje się w nazwach kulturowych związanych z eksploatacją i przetwórstwem bogactw naturalnych: 22 nazwy na 81. Są to przeważnie nazwy d. osad, dla których punktem wyjściowym w ich rozwoju był określony zakład wydobywczy bądź przetwórczy, np. fabryka z taką czy inną produkcją, huta, szachta, szlifiernia, walcownia itd. specyfiką tej grupy nazw jest opozycyjny układ: nazwa rodzima//nazwa obca (bądź nazwy obce), por. przykładowo:

Gwóździarnia (= n. cz. wsi Bodzechów, w związku z pierwotnym zakładem produkującym wyroby blaszane, też drut i gwoździe) i *Blaszanka* (= n. cz. wsi Gosań w gm. Stąporków), czy *Blachownia* (= n. cz. m. Przysucha), por. ap. *blacha*, z niem. *Blech* albo *Drutarnia* (= n. cz. wsi Stara Kuźnica w gm. Końskie), por. ap. *drutarnia* z podstawowym *drut*, z niem. *Drath*; drugim przykładem mogą być rodzime nazwy *Kuźnia*, *Kuźnica*, *Kuźnice*,

⁵ Brak podania nazwy gminy oznacza, iż cytowana miejscowość jest siedzibą Urzędu Gminy lub Urzędu Miasta i Gminy, zaś gminy podawane są dla uściślenia lokalizacji nazwy.

Kuźniczka z jednej strony i z drugiej – nazwy *Huta*, *Hucisko* (= nazwy kilkunastu osad), por. ap. *huta*, *hucisko*, z niem. *Hütte*), czy też nazwy *Amernia* (= n. cz. wsi Solec Nad Wisłą), *Hamernia* (= n. części 2 miast: Kozieniec i Przysuchy), por. ap. (*h*)*amernia* daw. 'zakład obróbki metalu, huta żelaza', z niem. *Hammer* 'młot(e)k', d. też 'zakład hutniczy' (zob. m. in. SWO 267, Sł. niem.-pol. 289);

inne opozycyjne zestawienia tworzą nazwy *Ruda*, *Rudka*, *Rudki*, *Rudnik* (= nazwy kilkunastu obiektów związanych z eksploatacją rudy darniowej) wobec nazw *Szachta* (= n. cz. m. Kielce), *Sztolnia* (= n. cz. wsi Szewna w gm. Bodzechów), *Szyby* (= n. wsi w gm. Bodzechów) – nazwy również związane z kopalnictwem rudy żelaza; por. ap. *szachta*, z niem. *Schacht* 'szyb kopalniany'; ap. *sztolnia*, z niem. *Stollen* 'wyrobisko górnicze', 'kopalniany szyb'; ap. *szyb* w tym samym znaczeniu, z niem. *schieben* '(po)suwać' (zob. m. in. SWO 737, Sł. niem.-pol. 514);

nazwy miejscowe *Cegielnia* (= n. kilkunastu części miast i wsi), *Cegielniów* (= n. cz. wsi Nowa Wieś w gm. Warka), *Cegła* (= n. cz. wsi Kulczyzna w gm. Jędrzejów), por. ap. *cegła*, z niem. *Ziegel* 'cegła', *Ziegelei* 'cegielnia'; *Rurarnia* (= n. cz. wsi Samsonów w gm. Zagnańsk), od ap. *rurarnia* w związku z siedemnastowieczną manufakturą w Samsonowie, z niem. *Rohr* 'rura', też *Rohre* 'rur(k)a';

Silikaty (= n. cz. wsi Wincentów w gm. Jedlińsk w związku z produkcją *sylikatu*, z łac. *silix*, D. *silicis* 'krzemień'⁶;

por. również nazwy pochodzące od apelatywów niemieckich, opartych przeważnie (choć nie tylko) na podstawach czasownikowych, por.: *Fryszlerka* (= n. cz. wsi Ewelinów w gm. Łopuszno), por. ap. *fryszlerka* 'd. zakład hutniczy', od czasownika *fryszować*, świeżyć 'przetwarzać surówkę na żelazo lub stal', z niem. *frischen*; *Pudlingarnia* (= nazwa kilku obiektów w Staropolskim Zagłębiu Przemysłowym), od ap. *pudlingarnia* w związku z dawnymi zakładami produkcyjnymi, por. *pudlingować*, z ang. *puddling* 'oczyszczać surówkę z domieszek węgla, krzemu, manganu przez ogrzewanie jej w piecu płomiennym'; *Szlifiernia* (= n. cz. wsi Cisowa w gm. Miedziana Góra), od ap. *szlifiernia* 'dział fabryki lub samodzielny zakład zajmujący się szlifowaniem', por. niem. *Schliff* '(wy)szlifowanie; polor', *Schleifer* 'szlifierz' z *schleifen* 'ostrzyć', szlifować; *Walcownia* (= n. cz. wsi Ruszkowice w gm. Borkowice), od ap. *walcownia* w związku z dawnym zakładem produkcyjnym, por. *walcować*, niem. *walzen* w znaczeniu 'poddawać metale, przedmioty metalowe itp. procesowi obróbki plastycznej na walcarkach'.

⁶ Por. *sylikat*: 1) 'sztuczny kamień wyprodukowany z piasku i wapna lub rzadziej cementu, mający różnorodne zastosowania w budownictwie'; 2) 'sól różnych kwasów krzemowych, krzemian' (SWO 717).

Nie brak też obcych baz wśród nazw będących świadectwem kultury materialnej. W porównaniu z poprzednią grupą są to jednak przeważnie nazwy oparte na różnojęzycznych bazach obcych od dawna w Polsce zadomowionych.

Porównaj przykładowo z łaciny:

Kaplica (= n. cz. wsi Kurzacze w gm. Kunów), por. ap. *kaplica*, z śrdw. łac. *capella* poprzez stczes. *kaplicę* (zob. znaczenia np. w SWO 339);

Komora (= n. cz. wsi Rataje Karskie w gm. Pacanów), *Komorna* (= n. cz. wsi Welecz w gm. Busko-Zdrój), *Komórki* (= n. wsi w gm. Daleszyce), por. wieloznaczny apelatyw *komora*, dem. *komórka* pochodnych od łac. *camara* a. *camera* 'sklepienie, izba' (zob. m. in. SWO 371–2);

Plebania (= n. części 2 wsi: Chotów w gm. Krasocin i Czarnca w gm. Włoszczowa), por. ap. *plebania*, od *pleban*, z śrdw. łac. *plebanus*, łac. *plebs* 'lud' (zob. SWO 579);

Stacyjka (= n. cz. m. Kielce), por. dem. ap. *stacyjka*, od *stacja*, z łac. *statio* 'stanie, postój' (zob. SWO 699).

Przykładami francuskich pożyczek mogą być nazwy:

Barak (= n. części 3 wsi: Celiny w gm. Chmielnik, Niedzierza w gm. Mniów i Sorbin w gm. Bliżyn), *Baraki* (= n. części 2 wsi: Bobrza w gm. Miedziana Góra i Rakoszyn w gm. Nagłowice), por. ap. *barak* 'prowizoryczny niski budynek (z przeznaczeniem na mieszkanie lub magazyn)', z franc. *barraque*;

Fort (= n. cz. wsi Borek w gm. Gniewosów, w związku z budową Iwanogrodzkiej twierdzy), por. ap. *fort* (franc.) 'duże umocnienie zamknięte, o charakterze trwałym lub czasowym stanowiące samodzielny punkt oporu lub składową część twierdzy' (zob. SWO 229, SJP Dor. II 944);

Pompka (= n. cz. m. Kielce, w związku z dawnym urządzeniem do pompowania wody zainstalowanym nad brzegiem rz. Silnicy), od ap. *pompka* = dem. od *pompa*, por. franc. *pompe*, ale też włosk. *pompa*, niem. *Pumpe*.

Na apelatywie *pałac*, będącym pożyczką włoską oparta jest nazwa *Stary Pałac* (= potoczna n. cz. wsi Sucha w gm. Białobrzegi), por. wł. *palazzo*, z łac. *palatium* 'pałac cesarski'.

Nazwy miejscowe wywodzące się z pożyczek rumuńskich należą na omawianym terenie do rzadkości, por. *Kosiary* (= n. cz. wsi Ostojów w gm. Suchedniów), *Koszarka* (= n. cz. m. Kielce oraz n. części 5 wsi: Budy Augustowskie w gm. Grabów, Dąbrowa, w gm. Masłów, Orońsko, Potok Mały w gm. Jędrzejów, Wielka Wieś w gm. Wąchock), *Koszary* (= n. 2 wsi: w gm. Ilża i w gm. Zwoleń, n. cz. m. Ostrowiec Świętokrzyski oraz n. części 7 wsi), por. rum. *căsare*; przy czym w odniesieniu do nazw kieleckich chodzi przede wszystkim o wtórne znaczenia apelatywów *koszar*, *koszarka*, gw. *kosiar*: por. *koszar* 'zbiorowy budynek mieszkalny dla górników i węglarzy',

koszarka 'prowizoryczny barak robotników drogowych' (SW II 494 notuje zbliżone znaczenie: 'domek dozorczy drogowego przy placie kolejowym'); nie można tu wszakże wykluczyć dla niektórych obiektów (nawet wobec braku realiów terenowych, czy danych historycznych) i pierwotnego znaczenia ap. *koszar(a)* 'przenośna zagroda dla owiec lub bydła' (zob. SWO 396).

W tej grupie nazw kulturowych (podobnie jak w grupach omawianych wyżej) liczne są również pożyczki niemieckie, por. np. nazwy miejscowe:

Bloki (= n. części 2 wsi: Charsznica w gm. tej samej nazwy oraz Łaziska w gm. Orońsko; nazwa związana z miejską zabudową tych części wsi), por. ap. *blok* mieszkalny, z niem. *Block*;

Szpital (= n. części 2 wsi: Gołuchów w gm. Kije i Modliszewice w gm. Końskie), por. ap. *szpital*, niem. *Spital*, z łac. *hospitale*;

Śluza (= n. cz. wsi Stare Ławeczko w gm. Przyłęk), por. ap. *śluza*, niem. *Schleuse* 'urządzenie z ruchomymi zastawami do regulacji poziomu wody'.

Na łączną liczbę 150 nazw z zakresu wytworów kultury materialnej 33 nazwy znajdują oparcie w pożyczkach obcojęzycznych.

Największy jednak procent nazw miejscowych opartych na obcych podstawach zawiera się w grupie nazw dotyczących kultury społecznej. Wynika to z faktu, iż w większości bazują one na terminach prawniczych. Poza rodzimymi nazwami typu *Bida*, *Bidziny*, *Biedaków*, *Biedów*, *Bieduszki*, *Bieduśki*, *Krzywda*, *Głodna Wólka*, albo *Dodatek*, *Dodatki*, *Dział*, *Działek*, *Działki*, *Działy*, *Miany*, *Podziałki*, *Przydanki*, *Przydatki*, *Przydział*, *Przydziałki*, *Przymiarek*, *Przymiarki*, czy też *Tarczek* (z d. *Tarżek*), *Targowiska*, *Targowisko* i in. mamy 44 nazwy oparte na obcych podstawach (na łączną liczbę 132 nazw z omawianego kręgu tematycznego). Stanowi to jedną trzecią wszystkich nazw w tej grupie. Podstaw apelatywnych jest oczywiście znacznie mniej, gdyż jeden obcy wyraz podstawowy jest oparciem dla dwóch, trzech, czy nawet kilku form pochodnych. Ilustracją niech będą nazwy miejscowe wywodzące się od dwóch podstawowych apelatywów: *folwark* i *serwitut*:

Folwark (= n. wsi w gm. Busko-Zdrój oraz 56 nazw części wsi, także człon utożsamiający w nazwie *Nowy Folwark* (= n. cz. m. Kielce); również człon odróżniający 8 nazw (w tym 2 wsi i 6 części wsi);

Folwarki (= n. części 2 wsi: Gacki w gm. Szydłów i Stromiec w gm. tej samej nazwy), także człon utożsamiający w nazwach: *Nowe Folwarki* (= n. części 3 wsi: Nowe Kąty, Suchowola i Stare Folwarki – wszystkie w gm. Stopnica), *Stare Folwarki* (= n. wsi w gm. Stopnica);

Folwarczne (= n. cz. wsi Ducka Wola w gm. Stromiec); por. też n. msc. *Część Folwarczna* (= n. cz. wsi Maków w gm. Skaryszew) – nazwy z podstawowym *folwark*, z niem. *Vorwerk* 'gospodarstwo rolne, zwykle stanowiące wydzieloną część większego majątku ziemskiego; zabudowania tego gospodarstwa' (SJP Dor. II 924-5, zob. też SWO 226);

Serwit (= n. części 2 wsi: Kozubów w gm. Pińczów i Laskowa w gm. Wodzisław);

Serwitury (= n. cz. wsi Jakubowice w gm. Działoszyce);

Serwitut (= n. części 3 wsi: Klonowa Wola w gm. Warka, Rzeszówek w gm. Nagłowice i Wymysłów w gm. Kunów); także n. *Serwitut Sławęcki* (= n. cz. wsi Boksycka w gm. Kunów);

Serwituty (= n. części 2 wsi: Mychów w gm. Bodzechów i Nowa Wola Gołębiowska w gm. Jastrzębia);

Serwity (= n. cz. wsi Podlesice w gm. Charsznica) – nazwy, dla których podstawą jest ap. *serwitut*⁷ w prawniczym znaczeniu ‘prawo do korzystania z cudzej nieruchomości w określonym zakresie, np. do przejazdu, czerpania wody; służebność’ i historycznym ‘dawne prawo do korzystania z gruntów folwarcznych i chłopskich przysługujące wzajemnie chłopom i dziedzicom, np. prawo do wypasu bydła na łąkach i prawo do zbierania w lasach drewna na opał’, z łac. *servitus*, D. *servitutis* ‘służenie, służba’ (SWO 679).

Wśród obcych podstaw w tym typie nazw kulturowych przeważają zdecydowanie terminy łacińskie, por. np.: *arenda*, z śrdw. łac. *arendo* ‘wydzierżawiam’ (por. n. msc. *Bizorenda* = n. wsi w gm. Sobków)⁸; *fundusz*, z łac. *fundus* ‘podstawa’, późniejsze znaczenia zob. SWO 237 (por. n. msc. *Fundusz*, też *Fundusz Pierzchnica* = n. cz. wsi Mąchocice Scholasteria w gm. Masłów); *koncesja*, z łac. *concessio*, tu w znaczeniu ‘ustępstwo na rzecz czegoś lub czyjaś korzyść’ SWO 376 (por. n. msc. *Konses*, też *Konces* = n. cz. wsi Kochanów w gm. Borkowice); *kustodia*, z łac. *custodia* ‘w Kościele katolickim: zespół klasztorów podlegających zwierzchnictwu kustosa’ SWO 410 (por. n. msc. *Kustodia* = n. cz. wsi Głogowiany w gm. Kazimierza Wielka); także szereg innych, jak *majorat* (n. msc. *Majorat* = nazwa kilku części wsi), *mizeria* (n. msc. *Mizeratka*), *prebenda* (n. msc. *Prebenda*, *Prewenda* = n. kilku części wsi), *separacja* (n. msc. *Seperacja*), *speranda* (n. msc. *Sperenda*) itd.

Są również innojęzyczne, przykładowo por.: ap. *clo*, z niem. *Zoll* (n. msc. *Cło* = n. wsi w gm. Kazimierza Wielka) ap. *ratunek*, z niem. *Rettung* (n. msc. *Ratunek* = n. cz. wsi Walentynów w gm. Lipsko); czy też ap. *ekonomia*, z grec. *oikonomia* (n. msc. *Ekonomia* = n. cz. m. Skarżysko-Kamienna), ap. *mnich*, dem. *mniszek*, z greck. *monachōs*, poprzez czeski (n. msc. *Mniszek*, d. też *Mniszkowa Wola* = n. wsi w gm. Wolanów, w związku z d. własnością klasztorną); albo ros. *kolchoz*, skrót od kolektiwnoje chazajstwo (n. msc. *Kolchozy* = n. części 2 wsi: Pcín w gm. Ciepeliów i Zięblice w gm. Kazimierza Wielka), ros. *ukaz* (n. msc. *Ukazowa Wólka* = n. cz. wsi Wólka Turzyńska w gm. Kozienice, n. msc. *Ukazowe* = n. części 3 wsi: Brzeście w gm.

⁷ W różnych językowych odmiankach.

⁸ Por. objaśnienie nazwy dokonane przez M. Karasia, *Nazwa miejscowa Bizorenda*, „Prace Filologiczne” 1970, 20, s. 297–302.

Wodzisław, Ducka Wola w gm. Stromiec i Korzeń w gm. Wyśmierzyce, n. msc. *Bogusławice Ukazowe* = n. cz. wsi Bogusławice w gm. Skaryszew, *Działy Ukazowe* = n. cz. wsi Jadwigów w gm. Promna).

Przedstawiony w pracy materiał onomastyczny, charakteryzujący się tym, iż jego podstawy apelatywne są oparte na wyrazach obcego pochodzenia, pozwala na wysunięcie kilku wniosków:

1. Ani nazwy typu *Barwinek*, *Łacha*, czy *Majewo*, *Majów* (więc topograficzne), ani typu *Folga*, *Kolonia* lub *Pałac*, *Stacja*, *Śluza*, czy też nawet *Folwark*, *Kontrewers*, *Prebenda*, *Serwitut* (więc kulturowe różnych zakresów) nie są nazwami obcymi.

2. Choć apelatywa, które legły u podstaw tych nazw, znajdują oparcie w słownictwie obcym, to są to jednak bądź stare bardzo pożyczki (por. chociażby *cegła*, *clo*, *pompa*, *ratusz*, czy *arenda*, *ekonomia*, *klasztor*, *mizeria*), bądź też stosunkowo młode internacjonalizmy typu *kolchoz*.

3. Obce elementy (wyrazy, morfemy, struktury) wzbogacały w ciągu wieków zasób polszczyzny; jednocześnie, przystosowując się do polskiego systemu językowego, podlegały różnorodnym przekształceniom.

4. Nazwy miejscowe oparte na starych pożyczkach są nieraz jedynym świadectwem istnienia tych apelatywów w dawnej polszczyźnie. Są to zatem cenne i warte ochrony elementy naszego języka.

SKRÓTY

Dejna Słown.	- K. Dejna, <i>Słownictwo ludowe z terenu województw kieleckiego i łódzkiego</i> . RKJ ŁTN; cyfra rzymska oznacza tom rozpraw, cyfra arabska – stronę w tym tomie;
Recz. Podr.	- S. Reczek, <i>Podręczny słownik dawnej polszczyzny</i> . Wrocław Warszawa-Kraków 1968;
SE Sl.	- F. Sławski, <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> , t. 1-5, Kraków 1952-1979;
SJP Dor.	- <i>Słownik języka polskiego</i> , red. W. Doroszewski, t. 1-10, Warszawa 1958-1968;
Sl. lac.-pol.	- <i>Słownik łacińsko-polski</i> , opr. K. Kumaniecki, Warszawa 1957;
Sl. niem.-pol.	- P. Kalina, <i>Słownik podręczny niemiecko-polski i polsko-niemiecki</i> , Warszawa 1957;
SWO	- <i>Słownik wyrazów obcych</i> , red. J. Tokarski, Warszawa 1971;

ap.   - apelatyw;
aram.   - arameńskie;

msc.   - miejscowa;
n.   - nazwa;

d.	– dawna, -y, -e;	niem.	– niemiecki;
D.	– dopełniacz;	ros.	– rosyjski;
dem.	– deminutyw;	rum.	– rumuński;
franc.	– francuski;	stczes.	– staroczeski;
gm.	– gmina;	śrdw. łac.	– średniowieczna łacina;
grec.	– grecki;	ukr.	– ukraiński.
łac.	– łacina, -ski;		
m.	– miasto;		

Danuta Kopertowska

POLNISCHE UND FREMDE TOPONYMISCHE BASEN (AM BEISPIEL AUS DER REGION VON KIELCE UND RADOM)

Der Aufsatz betrifft polnische und fremde toponymische Basen in lokalen Namen zweier angrenzender Regionen von Kielce und Radom. Zur Diskussion steht hier vor allem das zahlenmäßige Verhältnis der beiden Arten von Basen zueinander, indem das Belegmaterial aus dem Bereich der topographischen und Kulturnamen gewonnen wird.

Topographische Namen basieren auf heimischem Wortschatz. Ausnahme bilden 5 Namen (von insgesamt über tausend), die auf 2 deutsche Entlehnungen (*Lache, Farbe*) und eine lateinische (*Maius*) zurückgehen.

Innerhalb der Kulturnamen hängt das Vorhandensein heimischer bzw. fremder Basen jeweils vom thematischen Bereich des Namens ab. Und so basieren die mit Holzeinschlag zusammenhängenden Kulturnamen ausschließlich auf heimischen Elementen. Unter den die Zuchtwirtschaft betreffenden Namen sind lediglich zwei von insgesamt 41 fremder Herkunft: *Bażant/Bażantarnia* (zu polonisierten appellativa *bażant/bażantarnia*, die aus dem Griechischen *phasianós* über tschech. *bažant*, dt. *Fasan/Fasanerie* entlehnt wurden) und *Holendry/Olendry* (worüber bereits u.a. K. Handke, M. Kamińska, K. Rymut geschrieben haben). Mehr, und zwar 12 von insgesamt 73 Kulturnamen aus dem Bereich der Siedlungsformen und – methoden lassen fremde Basen (3 deutsche und je eine lateinische, türkische und französische) erkennen. Viele fremde Basen findet man in Kulturnamen, die mit dem Abbau der Naturschätze zusammenhängen: 22 Namen von insgesamt 81. Spezifisch für diese Gruppe ist das folgende Oppositionsverhältnis: Neben Namen mit heimischer Basis findet man solche mit fremder Basis – vgl. *Gwoździarnia* (zu slaw. *g(w)ozd*) und *Drutarnia* (zu dt. *Draht*) oder zahlreiche *Kuźnie, Kuźnice, Kuźniczki* vs. *Huty, Hutki, Huciska*. Jedoch der größte Prozentsatz von Ortsnamen mit fremder Basis läßt sich im Bereich der Sozialkultur nachweisen. Dies resultiert daraus, daß sie meist auf juristische Termini zurückgehen, und diese vornehmlich lateinischer Provenienz sind. Man vergleiche: *Bizorenda, Fundus-, Konces/Konses, Mizeratka, Seperacja, Sperendu* (zu jeweils lat. *arendo, fundus, concessio, miseria, separatio, sperandum*). Wohlgermerkt – man findet hier auch griechische, deutsche und russische Termini.

Zum Schluß wurde festgestellt, daß selbst die Namen, die fremde Basen enthalten, ebenfalls als heimische polnische Namen anzusehen sind.